

helst ære eller wære kunde serdelis wore floether embithmenndh oc alle andre fornøffuinde oss elskelige Jørenn Kock hanns tilkomendis egte born ock theris sannde arffuinge her emod att hindre hindre lade eller wthii noger maade forfanning att giore wnnder wor kongelig heffnn oc wrede. Giffuett paa wortt slotth Kiøpnehaffnn wor ffroe dag assumptionis aar effther gudz byrd twsind femhwnndrett tiwge paa thett setthe wnnder wortt jundsegell.

Nogle Bemærkninger om Niels Nelausen.

Af Gustav Ludvig Wad.

Ved at gjennemgaa Fortegnelsen over de i Leyden immatriculerede Danske faldt mit Øje paa *Niels Nelausen* eller *Nilausen* og de til dette Navn knyttede Bemærkninger¹⁾; da jeg tilfældigen har faaet noget mere at vide om denne Person, end der er almindelig bekjendt, og da hans Fata ikke ere ganske dagligdags, ligesom hans Historie giver et Bidrag til Christian den 4des Characteristik, har jeg tænkt, at det kunde interessere dette Tidsskrifts Læsere at stifte nærmere Bekjendtskab med ham.

Han var af hæderlig Herkomst: Faderen var *Nelaus (Menclaus) Poulsen*, Slotspræst i Kjøbenhavn, der døde den 2. Juli 1626²⁾, efterladende sig en Enke — hun hed *Maren Jensdatter* — og en stor Børneflokk, og formodentlig et godt Eftermæle som theologisk Forfatter; det er ham, der har skrevet Andagtsbøger under Titler som: »Himmelens Provianthus Nøgle« og »Aandelig Figenplaster«; Enkens Omstændigheder maa vist have været ret gode, da hun en Gang, hun gjorde en af sine Døtres Bryllup, søgte og fik Tilladelse til at indbyde flere Folk, end det ellers var tilladt, og til at skjænke Vin³⁾. Sin Son Nelaus satte hun i Aaret 1628 i Herlufsholms Skole, hvorfra han to Aar efter blev Student. Det

¹⁾ Dette Tidsskrifts nærværende Bind S. 120.

²⁾ Worms Lexicon over lærde Mænd II, 169; Personalh. Tidsskr. I, 210. Enken fik 18. Juli 1626 Bevilling paa Naadens Aar: Sjæll. Reg. XVIII, 104.

³⁾ Sjæll. Reg. XIX, 329, 5. Sept. 1635. Trykt i Kjøbenhavns Diplomatarium, III, 147 fg.

varede vist ikke længe, før han begav sig ud af Landet, som Skik var, naar man havde Raad dertil; Frankrig, England, Tydskland og Holland besøgte han, og her lod han sig den 21. Juli 1632 immatriculere i Leyden som *literarum studiosus*, ved hvilken Lejlighed hans Alder angives til 21 Aar. Om hans Rejsers Varighed ser jeg mig ikke istand til at give nogen Underretning. En Del Ulejlighed havde han siden af, at han fra Frankrig havde medtaget en Kuffert, tilhørende den der afdøde Mag. Jens Thomæsen Ring; da han kom hjem, leverede han den ikke til Creditorerne i Boet efter Magisteren, men til en af disse, Mag. Ole Bagger i Lund, efter dennes Begjæring, med hvad Ret, vides ikke. Imidlertid fandt dog Consistorium, at Creditorerne snarere maatte være ham taknemmelige, fordi han, sig selv kun til Umage, havde bragt sin døde Vens Kuffert hjem med dens Indhold af Bøger, Papirer og gamle Klude, især da Mag. Bagger lovede at sende den i god Behold til Kjøbenhavn¹⁾.

Det var i Sommeren 1641, dette passerede; ganske anderledes skjæbnesvangert blev dette Aar for Niels Nelausen i anden Henseende. Han havde nemlig indladt sig i en Forbindelse med Kong Christian den 4des forhenværende Frille *Karen Andersdatter*, Hans Ulrich Gyldenløves Moder; allerede i et Brev fra Kongen af 19. Marts 1640 omtales det, at hun har i Sinde at gifte sig med Niels Nelausen, hvorfor Kongen vil fratage hende Hveen, som hun havde i Forlening²⁾. Enhver véd, at Christian den 4de ikke var til at spøge med, naar han blev vred, og her blev han det for Alvor; det tiltalte ham aabenbart slet ikke saaledes paa en Maade at blive besvogret med Niels Nelausen. Han forbød Præsterne i Kjøbenhavn at vie Parret, før hun havde skiftet med sin Søn³⁾, og gav Befaling til, at hvis hendes »Junker«, som han nok saa spydig kalder Studenten, havde den Dristighed at indfinde sig paa Hveen, skulde Hænder og Fødder bindes paa ham, hvorefter han kunde sættes i Forvaring paa Kjøbenhavns Slot⁴⁾. Men »Junker Snarensvend«, som Kongen endvidere titulerede ham, erklærede, han vilde se, hvem der kunde fange ham, og da Kongen i Juli 1640 gav Befaling til at vise ham dette, var Fuglen fløjen;⁵⁾ Karen Anders-

¹⁾ Acta Consistorii 1641 12. Maj, 19. Juni, 31. Juli, 8. og 11. Septbr.

²⁾ Suhms nye Samlinger I, 104.

³⁾ Anf. St.

⁴⁾ Anf. St.

⁵⁾ Anf. St. 105.

datter maatte strax forlade sin Ø. Hvad det elskende Par har foretaget sig i den følgende Vinter, er ikke godt at sige; i Marts 1641 havde hun endnu ikke skiftet med Sønnen og havde endnu ikke giftet sig. Naar hun vilde opfylde det første, lod Kongen hende sige, at han ingen Forhindring vilde gjøre hende i hendes gudelige Forsæt. Statholderen i Kjøbenhavn fik derfor Befaling til at formaa hende til at skifte, da Kongen frygtede for, at hun og Studenten skulde flygte ud af Landet, naar Sommeren kom og lettede Forbindelsen med Udlandet¹⁾.

Sommeren kom, og med den blev Kongens Vrede stærkere; maaske har Karen Andersdatter ikke været til at bevæge til at skifte men fastholdt sit Forsæt om Giftermaalet; der forlyder Intet derom, før Kongen den 31. October sendte Byfogden i Kjøbenhavn følgende Befaling, hvis Mening ikke er til at tage fejl af: »Vid, eftersom Vi naadigst haver befalet Os elskelig hæderlig og højlård D. Jesper Brochmand etc. En ved Navn Niels Nelausen at foreholde og befale, at han sig ud af Vore Riger og Lande skulde begive og ej derudi mere forblive, og saafremt fornævnte Niels Nelausen ikke retter sig efter, hvis hannem af Superintendenten bliver befalet, ville vi naadigst, at Du hannem strax lader antaste og Vores Slotsfoged her paa Vort Slot Kjøbenhavn levere, som hannem paa det blaa Taarn skal indsætte indtil videre Anordning«²⁾.

Den 2den November indfandt Synderen sig i Consistorium for Dr. Jesper Brochmand, som »lod ham forstaa, at, eftersom han tilforn ved Hr. Statholder var advaret, at han skulde entsla sig fra Karen Andersdatters Omgjængelse og forse sig af Landet, uden saa var, at han havde Lyst til at sidde paa det blaa Taarn, og han dog saadant Bud hidindtil havde været overhørig og ikke efterkommet, saa var det nu atter Hs. Majestæts strenge Villie, at han uden Forhal strax skulde rømme Landet eller ogsaa paa samme Taarn uden videre Betænkende indsættes. Hvorefter han kunde vide sig at rette.« Niels Nelausen havde da ikke andet at gjøre end i alle Professorernes Nærværelse at give Rector magnificus, Hans Hansen Resen, Haanden paa, at han vilde rømme Landet³⁾; til at tage Bolig i det blaa Taarn havde han naturligvis ikke mindste Lyst.

Nødtvungen maatte Niels Nelausen altsaa igjense de fremmede Lande; men hvor han færdedes, vides ikke, for vi efter omtrent

¹⁾ Anf. St. 103.

²⁾ Sjøell. Tegn. XXVII, 430.

³⁾ Acta Consistorii.

halvandet Aars Forløb hore hans Nødraab fra Lübeck i et underdanigst Andragende til Kongen, saalydende¹⁾:

»Stormegtigste och Høybaarne Fürste, Allernaadigste Konge och Herre. Efftersom Ieg Eders Kong. Maytts. allerunderdanigste och ydmygste Undersaatte allerunderdanigst erfarer, at Eders Kong. Maytt. det Ecteschabs-Løffte, som Erlig och Welfornemme Karen Anderssdaatter och Ieg, huer anden for nogle Aars siiden (dog icke anderleedis, end saa wiit Wi Eders Kong. Maytts. allernaadigste *consent* der udi erlange Kunde) giort haffuer, sig Allernaadigst icke Kand lade befalde, Och Ieg offuer min faaregaende allerunderdanigste *suppliceren* och anmoeding paa adtschillige thiider maatte endeligen Vdi den fare gerade, at Ieg Eders Kong. Maytts. Unaade offuer mig maatte erwecke, i synderlighed, huis Ieg udi saadan min *solicitation*, der Eders Kong. Maytts. Allernaadigste Willie mig nu bekendt, Wiidere fortfare wilde; Da Kræffuer Ieg den Alsmegtigste och Alwiidende Gud der offuer thill Widne, at ligesom bemelte Ecteschabs-Løffte, negst Guds Willie, icke andet abseende hafft haffuer, end Eders Kong. Maytts. allernaadigste Kongelige behag, saa haffuer icke heller Ieg min allerunderdanigste *supplication* och *solicitation* saa ofte *reiteret* udi anden meening, end under den forhaabning, att Eders Kong. Maytts. allernaadigste Willie sig icke endeligen derhen streckede, at bemeldte Ecteschabs-Løffte Eders Kong. Maytt. anderleediss missfaldt, end effterdi mine missundere hooss Eders Kong. Maytt. min Persoen, thill min allerstorste nachdeell, paa det hoyeste (dog Gud weed uforschyldt) angiffuet och anbragt haffde, Eders Kong. Maytt. da billigen derudi sit allernaadigste *consent* icke giffue wilde. Huorfaare efftersom Ieg mig allthiid Indbildet haffuer, at, hvis Ieg wed allerunderdanigste *suppliceren* och goede Weners retmessige beretning for faarengaende angiffuende mig *purgere* Kunde, Eders Kong. Maytt. sig da udi resten at *consentere* allernaadigst uden nogen swarighed schulde befalde lade.

Mens efftersom Ieg sildere end Ieg gierne ynschedt naffde, befinder, at Ieg mig udi den meening uwiidende bedraget haffuer, gelanger thill Eders Kong. Maytt. min allerunderdanigste och ydmygste bøn och begiering, at Eders Kong. Maytt. faar saadan min forhergaende allerunderdanigste *solicitation*, imod mig sin allerunderdanigste och ydmygste Undersaatte icke nogen Unaade fatte wilde, menss dens Ursprung och thilldriffuende Aarsage allernaadigst

¹⁾ Orig. i Geh. Arch. Breve til Oversecretair Iver Wind.

ansee, och mig udi sin store och offuer den gandsche Werden saa høytt berømbte Kongelige Gunst och Naade igien optage, og at Ieg i mit fæderneland igien maatte Komme, allernaadigst thillstæde Wilde. Det gandsche Werck, Welbemeldte Karen Andersdaatter och mig belangende, Will Ieg effter min thillbørlige schyldige Lydighed Eders Kong. Maytts. allernaadigste Kong. *disposition* henstille, all Wiidere *sollicitation* indeholde, och Eders Kong. Maytts. allernaadigste Willie, (huilcken Ieg icke alleene udi denne Sag, menss udi alle mine andre *actionibus*, saa lenge Ieg leffuer, for min allerhøyeste Low Will holde, och samme effterfølge) med gehørig *respect* udi alle Maader allerunderdanigst mig undergiffue.

Er derhooss ydermeere thill Eders Kong. Maytt. min allerunderdanigste bon och begiering, efftersom Ieg nu fast udi tretten samfulde Aar udi fremmede Lande reysedt och mig oppeholdet haffuer, udi den meening och faarhaabning, Ieg mig engang maatte *capabel* befinde Eders Kong. Maytt. och mit kiere Fæderneland udi nogen ringe *charge* at betiene, at Eders Kong. Maytt. saadan min lange Reysen och *continuerliche* studering allernaadigst ansee, och mig med nogen ringe bestilling udi Eders Kong Maytts. tieniste inden eller uden lands benaade wilde. Forhaaber huis Ieg hooss Eders Kong. Maytt. saa stoor Naade erholde Kand och erlange, Ieg mig derudi saaledis Will *comportere*, som Ieg faar Gud Alsommegtigste och Eders Kong. Maytt. allerunderdanigst Will haffue at forantworde.

Paa denne min aller-underdanigste och ydmygste *supplication* Will Ieg fra Eders Kong. Maytt. et Christ-mildt-Kongeligt suar udi allerunderdanigste *devotion* erwagte, och i midler och Althiid beede den alsommegtigste Gud, hand Eders Kong. Maytt. med all gedeyelige *prosperitet* och Welfardt udi et langwarigt, lykkeligt och fredeligt Regimente lenge och Wel Wil erholde och beware. Ederss Kong. Maytts. Allerunderdanigste och ydmygste Undersaatte och Tienere
Niels Nelausøn.

Lübeck den 2 Febr. 1643.«

Samtidig hermed tilstillede han Oversecretairen Iver Wind en ligesaa ærbødig Skrivelse af følgende Indhold ¹⁾: »Welbiurdig herr Secreterer, gunstige *Patron* och høyerede thillforladendiss megtige Wen, Den synderlige gode *affection* och Welbewaagene

¹⁾ Geh. Arch. Breve til Oversecretair Iver Wind.

Willie, som Ieg hoss Ederess Welbiurdigheds Fromhed imod min ringe Persoon althiid thill diss fornunmedt haffuer, giffuer mig den Dristighed at Ieg thill Ederess Welb. Fr. som mit yderste Nod-ancker, endnu thillflugt tager, med tjenstwillig och ydmyge bøn och begiering, Eders Welb. Fr. sig den stoore unage wilde tage, och medfølgende min *supplication* thill min Allernaadigste Konge och herre, hans Kong. Maytt. wilde *insinuere*. Ieg will aldeeliss intett tuiffle, dersom Ederess Welb. Fr. hooss denne min Allerunderdanigste *supplication*, med sin megtige *intercession* hooss min Allernaadigste Konge och herre gunsteligen will være beforderlig, hans Kong. Maytt. Io, (som for alle Christelige *Potentater*, Konger och Førster den loff haffuer, at hans Kong. Maytt. aff alle allene ret weed den høylofflige *justitie* at *administrere*, och der hooss den strenge Ret med sin Kong. Mildhed saalediss at *temperere*, at hans Kong. Maytt. med all rette kand kaldiss *justissimus et Clementissimus Rex*.) den saalediss anseer, at hans Kong. Maytt. mig sin Aller-Underdanigste och ydmygste undersaatte i sin Kong. Gunst och Naade allernaadigst igien optager, och mig thillstæder Ieg i mit fæderneland igien maa Komme: Anseende, Ieg mig, belangendess huis Ecteschabs-Loffte Erlig och Welfornemme Karen Anderss-daatter och mig imellom ganget er, (hUILKET dog aldrig anden abseende, end hans Kong. Maytts. Waares beggesiiders Naadigste Herris och Kongis allernaadigste Willie och Kongelige behag, haft haffuer.) Vdi hans Kong. Maytts. Allernaadigste *devotion* allerunderdanigst begiffuer, och saadant mit fornemmende, efftersom det hans Kong. Maytt. icke er gefälligt, Vdi thillborlige *respect* och *reuerence* allerunderdanigst affstaar, saa hans Kong. Maytt. derudi, effter sin Allernaadigste Kong. Willie haffuer at *dispensere*.

Ieg icke allenigste leffuer uden all tuiffuell at Ederess Welb. Fr. med sin gunstige och megtige *intercession* hooss min Allernaadigste Konge och herre saadan Kong. Gunst och Frihed at Komme Vdi mit fæderneland igien, mig Kand erwerbe, menss endochsaa mig gandsche forsichrer att Ederess Welb. Fr. mig den naade Kand erlange, at hans Maytt. mig sin allerunderdanigste och ydmygste Tienere och Undersaatte Vdi nogen sin Kong. bestilling och ærinde at *employere*, allernaadigste sig lader befalde. Och paa det Ieg icke alleniste for gierningen Kand være befriet, at Ieg min faaregaaende *solicitation* allerunderdanigst och lydigst affstaar, menss ochsaa att Ieg mig fra all Misstancke Kand *eximere*, er min allerunderdanigste och ydmygste bøn och begiering, (dog effter hans

Maytts allernaadigste behag,) att Ieg Vden Lands maatte allernaadigst thilladess at bruges, som Ieg Vdi min faargangene schriffuelssse thill Ederess Welb. Fr. meldet haffuer. Ieg faar haaber at Ieg udi saa mange Aar som Ieg uden Lands thillbragt haffuer, Vdi Franckrig Engelland Tyschland och Holland (icke uden min store bekaastning,) den Wiidenschab erlangett haffuer, och huis derudi mangle Kand, med min flittighed och daglige *experience* saalediss will forøge, at hans Kong. Maytt. med thilborlige Troschab och Flittighed, thill sit Kong. *contentement* schall med min ringe Persoen bliffue betient, Och Ederess Welb. Fr. icke heller schall haffue Aarsage at fortryde den mig sin ringe tienere thill saadan *charge* befordret haffuer.

Will hermed Ederess Welb. Fr. med alt Kiert haffuendes den Alsommechtigste Guds høye beskyttelse och beschermelse, och mig Vdi Eders Welb. Fr. behagelige gode gunst och *faveur recommandere*, och forbliffue saa lenge Ieg leffuer

Ederess Welb. Fr.

Tienstwilligste och ydmygste Tiener
Niels Nelauson.

Lübeck den 2 Febr.

1643«.

Kongen lod sig da endelig bevæge ved hans Klager og tilstod ham, at han atter maatte komme ind i Riget, »dog at han skal aldrig mere molestere Kongelig Majestæt om det Giftermaal med Karen Andersdatter, ikke heller lade sig finde udi Omgjængelse hos hende; dersom det sker, da skal han strax igjen rømme hans Majestæts Riger og Lande«¹⁾.

Niels Nelausens Moder maatte nu paa sin Søns Vegne udstede en formelig Forpligtelse, der er saa characteristisk, at den fortjener at meddeles her²⁾.

»Aller Naadigste herre och Konge *gud spare och beuare Eders kongelige Maytt Med et fredeligt och langt leffnedt gud til Erre och oss Eders fattige wndersaatte til gode.

Aller naadigste herre och Konge Effter som der haffuer weredt slutted et Ecteskaff Mellem Karenn Anders Daatter och Min søn Niels Nelausen for huilkekt Ecteskaffs begyndelse ieg haffuer veredt

¹⁾ Paategning af Iver Wind paa Suppliquen: 14. Febr.

²⁾ Geh. Arch. Breve til I. Wind: paategnet: Marenn S. Her. Nelausis Forpligt.

høylige fortenct dog wskyldelige for saa sandt ieg wil haffue Naade hos gud i himelen och wil at Min siell skal komme i guds Rige Naar den wdgaar Aff Mit legom som ieg Aldrige wiste Aff det Ecteskaff for Karenn Anders Datter sagde Mig det och hor dan Mit hiertte da bleff wed den høyeste gud Thi ieg saa til Enden och wel wiste At det waar Min søn for høyedt wel och tenct Att Konge Maytt det icke skulde samtøcke och Effter som Min søn vnderdanigst haffuer suppeliceridt til Eders kongelige Maytt och begierer en Naadig herre och Konge och At hand wil frastaae det Ecteskaff Med Karenn Anders Datter Effterdi det Er Mod konge Maytt wille och Konge Maytt befaller At ieg skal wd giffue Mit løfte for Min søn saa loffuer och til beplicter ieg Mig At Min søn Niels Nelaussen Aldrige skal lade Konge Maytt Anmode om Nogit Ecteskaff Med Karenn Anders Datter icke heller At haffue Nogen omgængelse Med hinde Endten himmelige Eller Aabenbare Til dis bedere stadfestelse haffuer ieg Med Min Egen hand skreffuidt och wnderskreffuedt giffuedt i Kiøbenhauffn den 13 februari 1643.

Marenn S. Nelausis

Egen handt.*

Endelig har den meget omflakkende Niels Nelaussen vel faaet Ro; samme Aar døde hans Moder¹⁾, i hvis Bo der førtes vidtløftige Forhandlinger mellem Creditorer og Arvinger; hendes Søn Niels mødte i Sommeren 1644 oftere i Consistorium i den Anledning, ligesom ogsaa ved Moder i den Aflødes Hus i Grønnegade; det er i Overensstemmelse med Datidens Inddeling af Dagen, at man satte hverandre Stævne Kl. 8 om Morgenen.²⁾ Atter er han en Stund skjult for os, indtil i Marts 1645, da Kongen giver Ebbe Ulfeld Befaling til at sende Niels Nelaussen til Kjøbenhavn, indtil der blev nogen Plads ledig under Oberstlieutenant Hundermarks Escadron i Malmø, hvor han nu opholdt sig.³⁾

Muligvis er han død samme Aar, og er altsaa identisk med den ubenævnte Søn af Hr. Nelaus Poulsen, der 1645 begravedes i St. Nicolai Kirke.⁴⁾ Men Navnet Niels Nelaussen er saa ualmindeligt, at det har stor Sandsynlighed for sig, at vi gjenfinde ham i den Niels Nelaussen, der i Aaret 1680 søgte om Tilladelse til at sætte Bækken for Kirkedørene⁵⁾; han synes i saa Fald at være bleven noget reduceret paa sine gamle Dage.

1) Personalh. Tidsskr. I, 210.

2) Acta Consistorii 1644—45 passim.

3) Sjæll. Tegn. XXVIII, 320, 29. Marts 1645.

4) Personalh. Tidsskr. I, 210. Hr. Nelaus havde ogsaa en Søn ved Navn Jens og en Datter, der var gift med Mag. Jacob Knudsen, Rector i Aarhus; Acta Consistorii 1644.

5) Geh. Arch. Cancelliprotocol Nr. 6, 288, 10. Febr. 1680.

Spørgsmaal.

11.

Herredsfoged i Tyrstrup Herred *Christian Rosbach*, c. 1700, havde i det mindste 4 Døtre, hvoraf de tre vare gifte med 3 Brodre Jantzen; den fjerde (Frederikke Christiane?) gift med Faderens Eftermand (?) i Embedet Gotfred Schumacher, hvis eneste Datter, Ingeborg Schumacher, blev gift med sit Søskendebarn, Lieutenant Jantzen i Kolding (Rhode, Haderslev Amt S. 533). De andre 3 Døtre vare: Anna Susanne Rosbach, g. m. Postmester og Raadmand i Nyborg Abraham Jantzen, Maria Catharine Rosbach, g. m. Pastor Adam Jantzen i Olderup ved Husum, og Magdalene Rosbach, g. m. Jantzen, der angives at have havt et kongeligt Gods »i det Holstenske« (i Slesvig?) i Forpagtning.

Enhver Oplysning om den Rosbachske Familie vil være særdeles kjærkommen. Rimeligvis har Herredsfoged R. været meget nær beslægtet (Broder?) med Justitsraad Tobias Rosbach († 1728, begr. i Brønshøj Kirke, Hofman Fundatser VII 16, Thottske Saml. fol. Nr. 886), Capitain Rosbach i Kjøbenhavn samt Sabine Rosbach g. m. Henrik Wigant († 1720) til Gundetved. Slægten har ogsaa forplantet sig til Norge ifølge Erlandsen Biogr. Efterr. om Gejstligheden i Throndhjem St. S. 177.

A. Jantzen,
Sognepræst i Gjentofte
ved Kjøbenhavn.

Af Mangel paa Plads maa denne Gang nogle andre Spørgsmaal udelades tilligemed Brevvexling (med nogle Svar), Meddelelser om Samfundet o. a. m.
